

*Др Љубомир С. Стајић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
Lj.Stajic@pf.uns.ac.rs*

*Др Свеклана С. Станаревић, доцент
Универзитет у Београду
Факултет безбедности
stanarevic@fb.bg.ac.rs*

ЗНАЧАЈ И УЛОГА МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У ОЧУВАЊУ ЕКОЛОШКЕ И ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ¹

Сажетак: Од краја Хладној раија схваћање безбедности се радикално мења иако ишћо се шири и иродубљује, ишћо је условило иодјаву нових размисљања која обухваћају свест о уирожености еколошке и људске безбедности. Глобални еколошки ипроблеми као ишћо су: ефекаиј сиаклене баишће, оишћење озонској омошача, оидадање биолошке разноврсности, унишћење океанских и коинених сианишћа, доириносе људској несиурности и ишћо на два начина: директно и индиректно. Први начин иодразумева здравствене иоследице изложености улиравиоленитном зрачењу, а друи индиректан, иосредно иушћем иошћенцијалних климаијских иоремећаја и смањене ухрањености. Немају све еколошке оиасности глобални карактер, али је јасно да оне синергијски делују на ипроблеми на локалном нивоу у вези са заћађењем и моћуношћу њиховој оићлањања. Услед немоћности држава да самосијално решавају ова иишћања, важно је указати на значај и улогу међународних орјанизација у решавању ових ипроблема. За сада се ради на сиављању на дневни ред бројних ипрограма и конференција и усиосиављању боље сарадње између орјанизација, као и орјанизација са иојединачним државама. Међу значајније орјанизације свакако ишћреба навесити Орјанизацију Уједињених нација (ОУН) и неке од њених аиенција и иодорја-

¹ Овај рад је настао као резултат рада на пројекту „Биомедицина, зашћишћа животије средине и ираво“ број 179079, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

низација које чине део „породице ОУН“ (УНДП, УНЕСКО, УНУ, УНУ-ЕХС, УНЕП, ФАО), али и организације регионалног карактера као што су: ОЕБС, ЕУ и друге.

Кључне речи: међународне организације, еколошка безбедност, људска безбедност.

УВОД

Последњи Међународни панел о климатским променама, објављен 2015. године указује на велику забринутост, јер јасно показује да се планета Земља на непредвидиве начине и неочекиваном брзином ближи могућим тренуцима непоправљиве штете.² Као што је познато, Међународни панел о климатским променама (у даљем тексту ИПСС)³, представља међународно научно тело за процену климатских промена, основано од стране програма УН за животну средину (UNEP) и Светске метеоролошке организације (ВМО) 1988. године, са циљем да свету обезбеди знања са јасним научним погледом на тренутно стање климатских промена и њеним потенцијалним еколошким и социоекономским утицајем. Од времена када су се појавиле неке од првих публикација које су у разматрање узимале питање уништавања животне средине, као што је *Човек и његова природа* из 1864. године коју је написао Џорџ Перкинс Марш (*George Perkins Marsh*), па до овог извештаја ИПСС, прошло је само 156 година. За само век и по, питање еколошке безбедности, а самим тим и људске безбедности, постало је једно од кључних питања научних дебата, међународних конференција, део агенде бројних међународних организација, али и важно политичко питање на националном, али и међународном нивоу.

Нису само климатске промене нешто што треба да нас забрине или уплаши. Као што наводи Мишел Т. Кларе (*Michael T. Klare*) у својој књизи *Трка за оним што је остало* (*The race for what's left, 2012*), у току су екстремне мере које проистичу из интензивне међународне конкуренције и другачијих теоријских тврдњи територијалног суверенитета. Нова глобална парадигма брзо смањује већ ограничене ресурсе, пре свих, нафте, гаса и

² *Intergovernmental panel on climate change, (2015) Climate change 2014, Synthesis Report, IPCC, WMO, UNEP, Geneva.* Публикација доступна на: www.ipcc.ch

³ ИПСС је међународно научно тело отворено за све чланице УН и тренутно има 195 чланова. Као једну од главних активности, ИПСС спроводи израду свеобухватних извештаја о стању научног, техничког и друштвено-економског знања о климатским променама, њеним узроцима, потенцијалним утицајима и стратегијама одговора. Овај панел, такође, производи посебне извештаје, који се односе на процене о одређеним питањима и методологији извештаја, који пружају практичне смернице за припрему инвентара тј. залиха гасова стаклене баште.

минерала који покрећу глобалну индустрију. „Трка за оним што је остало“ је већ почела и као пример Мишел наводи Канаду, Русију и САД, које спроводе геолошка истраживања и покушавају да остваре територијалну контролу над неким од највећих светских неискоришћених резерви нафте и природног гаса на Арктику. Тиме производе озбиљне последице стварања новог и опасног облика међународног такмичења, које ће обликовати ток историје у коме ће се озбиљно нарушити питање опстанка човечанства, односно озбиљног угрожавања људске безбедности. Несигурна међународна ситуација прожета је потенцијалом за сукобе, еколошке катастрофе и велику људску патњу и губитке широм света.

Седамдесетих година 20-тог века, ОУН је била прва међународна организација која је заштиту животне средине прихватила као универзални безбедносни проблем и од тада постаје лидер у третирању овог питања и то кроз рад, активности и програме, бројних агенција и тела која раде под окриљем ове организације. Двадесет година касније у оквиру програма за развој (УНДП) и њиховог *Извештаја о људском развоју* (1994), била је прва организација која је промовисала и концепт људске безбедности. Данас, са бројним агенцијама и кроз различите програме, УН улаже велики напор да се питања људске безбедности и заштите животне средине, решавају као најважнија питања са којима се човечанство суочава. Животна средина није само објекат заштите значајан по себи, већ и предуслов опстанка и развоја људске цивилизације.

Пре него што представимо активности међународних организација унутар и изван система УН, потребно је дати и краћи преглед како су се развијале концептуалне дебате, једна, о животној средини и еколошкој безбедности и друга о људској безбедности.

1. КОНЦЕПТИ ЕКОЛОШКЕ И ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ – ГЛАВНИ НАЛАЗИ

Ако изузмемо спорадичне текстове и публикације о проблемима животне средине, који се јављају крајем XIX и у првој половини XX века, тек 50-тих година прошлог века почиње постепено и у континуитету да се развија дебата о животној средини и глобалним еколошким променама. Те промене и проблеми нису само производ и последица природног деловања, већ су све више изазване људским фактором или другачије речено „*људске активности су сада толико природне и дубоке њо својим последицама да утичу на Земљу у глобалним размерама на сложен, интерактиван и убрзан начин.*“⁴ Заправо, од седамдесетих година прошлог века глобалне

⁴ W. Steffen, A Sanderson, P. D. Tyson, J. Jäger, P. A. Matson, B. Moore III, F. Oldfield, K. Richardson, H. J. Schellnhuber, B. L. Turner II, R. J. Wasson: *Global Change and the Earth*

еколошке промене су све више постајале предмет истраживања и у природним и у друштвеним наукама.

Готово истовремено, два аутора Делби (Dalby) и Браух (Brauch), установили су да се истраживање еколошке безбедности може поделити на три фазе. Прва је обележила седамдесете и осамдесете године XX века и тада су доминирала становишта која су повезивала еколошке утицаје са ратовима. Друга фаза је покренута почетком деведесетих и позната је по емпијским научним пројектима на пољу еколошког конфликта и трећа фаза, од средине деведесетих, ослања се на претходне пројекте, али уводи и компаративна проучавања, концептуално продубљивање, моделовање, управљачке напоре и усмеравање на конфликтни потенцијал употребе ресурса, државне неуспехе и синдрома глобалне промене.⁵ Према Делбију, дискусије о еколошкој безбедности почетком трећег миленијума улазе у четврту фазу, а Браух предлаже да четврта фаза истражује људску еколошку безбедност и мир, као и да комбинује структуралне факторе од природних (климатске промене, вода, ваздух, земљиште) и људских димензија (раст становништва, урбанизација, загађење, пољопривреда и храна), користећи истовремено експертизу природних и друштвених наука, али и груписање резултата и конфликта.⁶ У току наведених фаза, теме повезане са глобалним еколошким променама, еколошком оскудицом, деградацијом и стресом, као и њиховим могућим друштвено-политичким последицама, поред научног интересовања, све више долазе на дневни ред националних влада и међународних организација.

За данашње претње, националне границе не представљају ограничење, а ниједна држава, без обзира колики војни и политички домаћај има у свету, или коју моћ поседује, не може бити нерањива у односу на неке савремене безбедносне претње. Претње еколошкој безбедности, дакле, оне које угрожавају животну средину и деградирају је на различите начине, тестирају способност и вољу појединих држава да одговоре на њих, али пре свега, захтевају удружено деловање и заједничко признавање претњи, како

System. A Planet under Pressure, The IGBP Series, Berlin- Heidelberg – New York: Springer-Verlag 2004, 1.

⁵ Simon Dalby, „Security and Ecology in the Age of Globalization“, in Woodrow Wilson International Center for Scholars (ed), *Environmental Change and Security*, Hans Günter Brauch, 2003, „Security and Environment Linkages in the Mediterranean: Three Phases of Research on Human and Environmental Security and Peace“, in: Hans Günter Brauch, P.H. Liotta, Antonio Marquina, Paul Rogers, Selim Mohammed El-Sayed (Eds): *Security and Environment in the Mediterranean. Conceptualising Security and Environmental Conflicts* (Berlin –Heidelberg: Springer 2003), 2002, 35-143.

⁶ Hans Günter Brauch, *Environment and Human Security*, InterSecTions, (Bonn: UNU-EHS), 2/2005.

би се остварила колективна безбедност, опстанак и добробит свих људи и свих држава света.

Јасно је да су нетрадиционалне безбедносне или еколошке кризе одговорне за убијање и рањавање знатно већег броја људи током времена, него конвенционалне војне претње, и због тога представљају и вероватно важнији извор угрожености. Еколошка или нетрадиционална безбедност зависи од одржавања динамичне равнотеже између људи и природе, људи и других врста, и људи и патогена, као и међу различитим људским друштвима. Демографске промене, посебно раст становништва, су највећи дестабилизатори у земљама у развоју, а еколошки безбедносни проблеми настају када природа није у стању да задовољи све потребе и захтеве брзо растућим друштвима. Продубљивање глобализације и повећање урбанизације имају такође потенцијал да озбиљно дестабилизују равнотежу између људских популација и патогена. Најновији случајеви избијања нових заразних болести могу бити гласници или наговештаји озбиљних пандемија у блиској будућности.

Највероватнији експоненцијални раст у еколошким безбедносним изазовима у наредним деценијама, и на глобалном нивоу и у појединим регионима, мора бити испуњен од стране појачане еколошке безбедносне перспективе способне да идентификује и решава овако широк спектар изазова. Креирање еколошки безбедног света ће захтевати прилагођавање трошкова одбране која ће одражавати стварне безбедносне претње из 21. века, које су, као што је већ наглашено, више нетрадиционалне него конвенционалне војне претње. Усвајање еколошке безбедносне перспективе, уз признање да живимо у глобалном систему у којем су све више порозне границе, такође ће укључивати и сарадњу међу суседним земљама од суштинског значаја за будућу добробит.

У *Извештају о људском развоју* који је објавио УНДП 1994. године концепт људске безбедности не усмерава пажњу оних који брину о безбедности, на државу, њену територију и националне интересе које треба заштити од спољне агресије, већ на људе, као појединце, али и на читаву људску популацију. Једна од седам димензија људске безбедности, односи се на еколошку безбедност и према Извештају обухвата претње које се тичу деградације локалних и глобалних екосистема, несташицу воде, поплаве и друге природне катастрофе, масовно и нерационално крчење шума, као и загађивање воде, ваздуха и земљишта.⁷

Признање да се национална безбедност не мора изједначити са бољим животом за већину људи, довело је до концепта људске безбедности, који

⁷ UNDP Human Development Report 1994, p. 23-24, доступно на: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf, 6. децембар 2015.

је, иако настао унутар међународних односа, послужио да критикује ефекте националне безбедности на људско благостање.⁸ Према овом концепту, оријентација је чврсто на људима, и у овој раној формулацији, на основне потребе („људски живот“), као и психосоцијалне елементе („достојанство“). Кроз употребу речи безбедност, ова, али и касније формулације људске безбедности су указале на потребу за стварима које су битне за одржавање људског живота и достојанства, упркос изненадним и неочекиваним променама у социјалној и еколошкој сфери, које одређују (али исто тако и подривају) њихову расподелу.

Дакле, концепт људске безбедности, као и већина дискурса који су повезани са њим, уједињује низ различитих размишљања који су постали све утицајнији у међународној политичкој заједници. Људска безбедност је снажан „гранични објекат“ по томе што олакшава комуникацију између различитих и често иначе неповезаних интелектуалних и политичких заједница. Дакле, повезују се људска безбедност, глобалне промене животне средине, поље студија развоја и политике, све у свему, фаворизују се приступи који омогућавају повезивање неких делова безбедносних истраживања и практичне политике заједнице. Окупљају се око заједничких тема и помажу да се премости више различитих интереса у систему УН-а. Изазови животне средине повезани са људском безбедношћу, такође отварају и нове тачке повезивања између политичких заједница забринутих за иностране послове, развој и одрживи развој и промене животне средине. Ово је веома важан и препознатљив допринос људске безбедности перспективи о промени животне средине на начин да окупља и нуди могућности за боље разумевање и доводи до боље координираних акција међу иначе различитим политичким заједницама. Све наведено указује на потребу да се консолидује међусобна повезаност и промовише боље разумевање различитих истраживања и забринутости која постоји у политичкој сфери.

Повећан број и обим истраживања о безбедности животне средине, заједно са већим интересовањем за људску безбедност омогућио је испитивање везе између глобалних промена животне средине и људске безбедности (*Global Environmental Change and Human Security – GECHS*). Изненађујуће је да је у почетку врло мало директне пажње било усмерено на ове области истраживања. Иако је било неких расправа о односу између климатских промена и сукоба,⁹ као и односу између очувања биодиверзи-

⁸ Ken Booth, „Security and Emancipation“, *Review of International Studies*, 4/1991, 313-326.

⁹ Norman Myers, *Ultimate Security. The Environmental Basis of Political Stability*, (New York: W.W. Norton, Barnett, Jon, 2001, *The Meaning of Environmental Security. Ecological Politics and Policy in the New Security Era*, London – New York: Zed 1993, 1994.

тета и насиља,¹⁰ сасвим мали акценат је стављен на шире импликације глобалних промена животне средине на људску безбедност, укључујући и то како повећана људска безбедност потенцијално може ублажити промене животне средине. Можда још више изненађује одсуство, глобалне промене животне средине у међународним програмима људске безбедности, које је до скоро било очљиво.¹¹ Сада се ситуација знатно променила.

Постоји неколико објашњења о томе зашто је однос између глобалне промене животне средине и људске безбедности потцењен. Сматрамо важним фокусирати се на два. Први је да је глобална промена животне средине у великој мери омеђена проблемима науке, са фокусом на разумевање скале процеса који се одвијају на Земљи, а није резултат потреба, права и вредности народа.¹²

Друго објашњење, према О' Брајану и Леиченку (O'Brien, K. L., R. M. Leichenko) је да постоји тенденција да се умање питања развоја, једнакости, етике, односа моћи и социјалне правде у истраживањима глобалних промена, уместо постављањем општег приоритета, збирним појмом благостања. Иако се социјални покретачи промена признају у истраживањима глобалних еколошких промена, анализе имају историјску тенденцију да се фокусирају на апсолутне бројеве људи и на разговоре у којима користе аморфне и опште социјалне категорије као што су „човечност“, „друштво“ и сл. Сходно томе, потенцијални допринос друштвених наука истраживањима глобалних промена је потцењен, упркос чињеници да глобалне промене животне средине представљају друштвени проблем исто колико је то и феномен природних система.

Скоро сви проблеми промене животне средине су нуспроизводи савремених развојних пракси и социјалних разлика које они производе. На пример, климатске промене су узроковане емисијом гасова на основу употребе фосилних горива и промене начина коришћења земљишта; шуме се крче да би се задовољила потражња за папиром, дрвном грађом и новом

¹⁰ Richard A., Matthew, „In Defence of Environment and Security Research“, in Woodrow Wilson International Center for Scholars (Ed): Environmental Change and Security Project Report, Issue N°. 8 (Summer), 2002, 109-124.

¹¹ Приоритетне теме за истраживање људске безбедности и политике традиционално укључују: људска права; ХИВ/АИДС и здравље; род и безбедност; тероризам; оружани сукоб; војску, паравојне јединице и недржавне наоружане групе; хуманитарну интервенцију; Резолуције о мирном решавању сукоба; лако и малокалибарско наоружање, мине; сиромаштво и људски развој. Ипак, упркос расту међународне забринутости о промени климе, губитку биодиверзитета и другим променама животне средине, ова питања почињу тек сада да буду призната као приоритетне области за истраживање људске безбедности.

¹² K. L. O'Brien and R. M. Leichenko, Double exposure: assessing the impacts of climate change within the context of economic globalization. *Global Environ. Change* 10, 2000, 221–232.

земљом за пољопривреду и испашу; биодиверзитет је угрожен чишћењем земљишта за пољопривреду и инфраструктуру; реке су преграђене и преусмерене за контролу поплава, хидроенергије и да обезбеде снабдевање водом за наводњавање; обале и гребени су модификовани да подрже људска насеља, а онда су загађени или уништени од стране тих насеља; рибарство је осиромашено све интензивнијом применом ефикаснијих техника риболова; а земљиште је деградирано од неодрживе пољопривредне праксе.

У том контексту, дефинишемо људску безбедност као нешто што се постиже када и где појединци и заједнице имају опцију да окончају, ублаже или се прилагоде претњама по њихову животну средину и социјална права; имају капацитет и слободу да пробају ове опције; и активно учествују у спровођењу ове опције.¹³ Другим речима, људска безбедност је променљиво стање где људи и заједнице имају капацитет да управљају свим оним потребама који нарушавају испуњење потреба, права и очување вредности. Када људи немају довољно опција да избегну или да се прилагоде променама животне средине, тако да су њихове потребе, права и вредности вероватно угрожена, онда се може рећи да су еколошки небезбедна.

Глобалне промене животне средине представљају реалне ризике за људску безбедност: поткопавају приступ основним потребама, као што су продуктивно земљиште, чиста вода и храна; оне угрожавају загарантована људска, грађанска и политичка права, као што су средстава за живот, имовину, и националност; могу да поткопају одредбе економских и социјалних прилика потребних за подстицање безбедности људи и на овај или неки други начин могу да угрозе способност људи да следе онај начин живота који сматрају вредним. То такође може да буде индиректни фактор у генерисању насилних сукоба.¹⁴ Баш као што људска безбедност има много већу улогу у истраживањима глобалних еколошких промена, тако и глобалне промене животне средине су од централног значаја за процену људске безбедности и политике.

2. МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ЕКОЛОШКУ И ЉУДСКУ БЕЗБЕДНОСТ

Пошто безбедносни изазови, ризици и претње постају сложенији, различити актери у виду међународних организација, као што су ОУН, НАТО, ЕУ, ОЕБС и друге, покушавају да промене приступ и своју улогу, како

¹³ GECHS. Global environmental change and human security: GECHS science plan. IHDP: Bonn, 1999.

¹⁴ Вид. Љубомир Стајић, „Основи теорије управљања еколошким кризама“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1/2013, 117–133.

би дошли до оптималног модела деловања према овим питањима. Политике и институције морају одговорити на тренутне актуелне безбедносне проблеме снажно и на интегрисан начин. Многе међународне организације су уочиле проблеме глобалних изазова животне средине с једне и људске безбедности с друге стране, и већ извесно време спроводе бројне иницијативе, програме, доносе резолуције, извештаје, препоруке, саопштења, оснивају истраживачке институте, све са циљем да се стање у овим областима побољша и унапреди.

2.1. ОУН

Први важнији кораци који су показивали универзалну бригу о здравом и одрживом коришћењу планете и њених ресурса учиниле су УН, 1972. године, када су организовале конференцију Уједињених нација о животној средини у Стокхолму. Као резултат конференције донета је Декларација која садржи 26 начела који представљају еколошки манифест нашег времена. У званичном обраћању исказана је потреба ове организације „*да инспирише и води народе света у очувању и унапређењу животне средине*“, што је значило постављање темеља за нови дневни ред система Уједињених нација, који се односи на животну средину.¹⁵ Те исте године Генерална скупштина УН је основала Програм Уједињених нација за животну средину (УНЕП), који предводи сва настојања и напоре породице Уједињених нација у име глобалног окружења. Овај програм има тренутне приоритете као што су: еколошки аспекти катастрофа и конфликта, управљање екосистемима, управљање животном средином, штетне материје, ефикасност ресурса и климатске промене.

Током 1983. године Генерални секретар Уједињених нација је покренуо иницијативу да се успостави Светска комисија за животну средину и развој на чије чело је постављена др Гро Харлем Брундтланд (*Gro Harlem Brundtland*), доктор медицине, магистар јавног здравља и бивши премијер Норвешке. У априлу 1987. године, Брундтландова комисија, као што је познато, објавила је свој револуционарни извештај, „*Наша заједничка будућност*“ (*Our Common Future*) - који је увео концепт одрживог развоја у јавни дискурс.

Широки спектар препорука од стране ове Комисије довео је директно до одржавања нове конференције УН о животној средини и развоју у Рио де Жанеиру 1992. године под називом „*Самит о Земљи*“, као план за заштиту планете Земље и њеног одрживог развоја. Агенда 21 представља резултат две деценије рада на питањима животне средине и развоја, као и постављање потребе за одрживим развојем као императива, што је тада већ прихваћено широм света.

¹⁵ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972.

Међутим, Агенда 21 је обухватила и теме које су изван ових питања животне средине и бавила се моделима развоја који узрокују стрес на животну средину. Међу њима су: сиромаштво и спољни дуг у земљама у развоју; неодрживи модели производње и потрошње; демографски стрес; и структура међународне економије. Као важна активност у оквиру акционог програма ове Агенде препоручени су начини за јачање улоге неких од група као што су - жене, синдикати, пољопривредници, деца и млади, аутохтони народи, научне заједнице, локалне власти, бизнис, индустрије и невладине организације - у постизању одрживог развоја. Да би се осигурала пуна подршка циљевима Агенде 21, Генерална скупштина је 1992. године формирала Комисију за одрживи развој, као функционалну комисију Економског и социјалног савета.

Принципи одрживог развоја су имплицитно наведени на многим конференцијама Уједињених нација, укључујући: Другу конференцију Уједињених нација о људским насељима (Истанбул, 1996); Специјалну седницу Генералне скупштине о развоју малих држава острва (Њујорк, 1999); Миленијумски самит (Њујорк, 2000) и њени Миленијумски развојни циљеви (циљ 7 настоји да „осигура еколошку одрживост“); Светски самит 2005 и друге. Као што смо у уводном делу навели 1988. године УНЕП и Светска метеоролошка организација (СМО) окупили су се како би створили Међувладин панел о климатским променама (ИПЦЦ), која је постала надмоћни глобални извор за научне информације које се односе на климатске промене. Главни међународни инструмент на ову тему, Оквирна конвенција Уједињених нација о климатским променама (УНФЦЦ) усвојена је 1992. године као и њен Кјото протокол, који поставља обавезујуће циљеве за 37 индустријски развијених земаља и Европске заједнице за смањење емисије гасова стаклене баште, усвојен 1997. године.

У 2002. години, Светски самит о одрживом развоју одржан је у Јоханесбургу, у Јужној Африци, на којој су разматрана достигнућа, изазови и одговори на она питања, која су постављена још на Самиту о Земљи 1992. године и када се преиспитивало да ли су циљеви, обећања и обавезе Агенде 21 преточене у конкретне акције и постале опипљиве.

Да би помогла да одрживи развој буде тема која ће се третирати непрекидно и на дужи период, Генерална скупштина УН је прогласила период 2005-2014 као Декаду за образовање за одрживи развој. Као водећа агенција УН задужена за Декаду, постављена је УНЕСКО и имала је за циљ да помогне људима да развију ставове, вештине и знања да доносе одлуке засноване на адекватним и правовременим информацијама за добробит себе и других, сада и у будућности, и да поступају по тим одлукама.¹⁶

¹⁶ Вид. Љубомир Стајић, „Безбедносна култура као фактор заштите животне средине“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4/2014, 69–84.

Дакле, списак тела УН активних у подршци животне средине и одрживог развоја је прилично дуг. Поред неких већ наведених, обухвата: Светску банку, Међународну поморску организацију (ИМО), УН за индустријски развој (УНИДО), за храну и пољопривреду Уједињених нација (ФАО), Програм УН за људска насеља (УН-ХАБИТАТ), Међународну агенцију за атомску енергију (ИАЕА) и друге.

Иако се Повеља УН као најзначајни документ ове организације ослања на ужи „национално“ усредсређен концепт „међународне безбедности“ и концепт „негативног“ мира, у члановима 1.1., 1.2 и 1.3 „*указује да је мир више од одсуства рата*“.¹⁷ Од 1990. године кроз одлуке Савета безбедности о хуманитарним интервенцијама и дебатама о еколошкој и људској безбедности, помера фокус својих активности и програма управо на ове теме. Као што је и Вејвер (Wæver) нагласио „није се само променио обим „секуријизације“, већ и референтни објекат од „националног“ до „људско-центричног“ концепта безбедности, оба у оквиру система УН и у академској (они који су оријентисани на мир) безбедносној заједници.“¹⁸ Дакле, УНДП је у свом Извештају о људском развоју 1994. године промовисао концепт људске безбедности, УНЕСКО као Организација УН за образовање, науку и културу, помогао је у иницирању и подршци научне дебате о „људској безбедности“, посебно у земљама у развоју, тако што је организовао регионалне конференције широм света.¹⁹

УНУ-ЕХС је Универзитет УН – Институт за животну средину и људску безбедност, који делује као глобални *think-tank* и који има мисију да врши врхунска истраживања о ризицима и адаптацији у вези са опасностима животне средине и глобалних промена. Кроз своја истраживања Институт промовише политику и програме за смањење ових ризика, узимајући у обзир међусобни утицај између животне средине и друштвених фактора. Кључне теме истраживања су климатске промене, еколошки индуковане миграције и социјална угроженост, модели и алати за анализу угрожености и ризика везаних за природне опасности, са фокусом на урбани простор и рурално-урбаним приступом. Поред свог истраживачког мандата, УНУ-ЕХС се активно бави и едукацијом и то кроз сарадњу са Универзитетом у Бону. УНУ-ЕХС је такође домаћин неколико међународних пројекта-

¹⁷ Charter of the United Nations, San Francisco 26 June 1945.

¹⁸ Ole Wæver, „Security The Speech Act, Analysing the Politics of a Word“, Working Paper No 19, Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research, 1989.

¹⁹ UNESCO, 1997, Insecurity – Culture of Peace, International Symposium, From Partial Insecurity to Global Security, Proceedings, UNESCO Headquarters, June 1996. (Paris: UNESCO); UNESCO, 1998, What Kind of Security? (Paris: UNESCO); UNESCO, 2001, First International Meeting of Directors of Peace Research and Training Institutions, What Agenda for Human Security in the Twenty-first Century (Paris: UNESCO).

та и докторских курсева о глобалним питањима ризика и одрживог развоја. Институт се налази у Бону, у Немачкој.

2.2. ЕУ

Европска унија је један од најзначајнијих економских и политичких чинилаца на тлу Европе, а међу одабране правце развоја економије и друштва поставила је и заштиту животне средине и питања људске безбедности. У области заштите животне средине Европска унија се залаже за очување, заштиту и унапређење квалитета животне средине, заштиту људског здравља, рационално коришћење природних ресурса и доношење мера на међународном нивоу, којима се решавају регионални или светски проблеми животне средине.

Заштита животне средине није само једна од секторских политика Европске уније, већ основа свих осталих јавних политика. Она је блиско повезана са економским и друштвеним развојем. Из тог разлога, основне карактеристике јавних политика одрживог развоја у Европи су: глобално и заједничко решавање проблема климатских промена, раздвајање економског раста од уништавања животне средине и интензивне употребе природних ресурса, мултидисциплинарни и међусекторски приступ решавању проблема, узимајући у обзир веома широку лепезу секторских политика – од смањивања сиромаштва и образовања до имплементације принципа добре јавне управе.

Стратегија одрживог развоја ЕУ (2002) представља кључни документ који дефинише деловање Уније у заштити животне средине и разматра три централна питања. Прво, њен је циљ да унапреди кохерентност и ефикасност националних, локалних и европских јавних политика развоја. Друго, стратегија се бави највећим изазовима одрживог развоја као што су: климатске промене, утицај на јавно здравље, деградација природних ресурса, саобраћајно загушење и проблеми коришћења земљишта. Коначно, стратегија захтева успостављање системског праћења њеног спровођења, као и њених ефеката.

У институционалном смислу, важно је споменути и оснивање Европске агенције за заштиту животне средине (ЕЕА) и Економске комисије УН за Европу (*UN Economic Commission for Europe – UNECE*).

Европска унија је прихватила многе од општих принципа људске безбедности, а у Европској стратегији безбедности (ЕСС) из 2003. године има неколико референци ка компонентама које се могу дефинисати као агенда људске безбедности. На пример, наводи се да је „*безбедности њедуслов развоја*“ и признаје да у великом делу земаља у развоју, сиромаштво и болест узрокују неизрециву патњу и доводе до хитних безбедносних мера.

Ово опредељење је потврђено и у доктрини људске безбедности за Европу у *The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities 2004*.

Доктрина људске безбедности за Европу је, један од најдиректнијих докумената до сада, који прилично отворено декларише одговорност Европе да делује независно и да, ако је потребно, делује и изван граница Европе. Ова одговорност је јасно изражена у следећем: „*Присийуї ЕУ људској безбедности значи да би она требало да допринесе заштити свакої људскої бића йонаособ, а не да се само концентрује на одбрану својих йраница, што је био йрисийуї безбедности карактеристичан за националне државе*“.²⁰

И поред опредељења да своју спољну политику развија у правцу људске безбедности, Европска унија мора уложити додатни напор промовисања овог концепта у пракси спољне и безбедносне политике, као и да превазиђе проблеме имплементације концепта у свим његовим аспектима и димензијама.

2.3. ОЕБС

Организација за европску безбедност и сарадњу је највећа регионална безбедносна организација на свету и представља активног носиоца функције превенције конфликта (тзв. рано упозоравање), кризног менаџмента и тзв. постконфликтне рехабилитације. За сва питања којима се бави, акценат је на сарадњи и она се огледа у одговорима на многе безбедносне изазове, ризике и претње, а само неки су: контрола наоружања, превентивна дипломатија, унапређење политичких процеса, промоција вредности цивилног друштва, промоција владавине права, заштита и унапређење људских слобода, мисија надгледања парламентарних и председничких избора, економска безбедност, еколошка безбедност и многа друга питања.²¹

Ова организација између, осталих, разматра безбедносне ризике од стреса у животној средини. Међу нетрадиционалним безбедносним ризицима са којима се суочавају земље чланице ОЕБС-ау централној, источној и југоисточној Европи, на Кавказу и у централној Азији и другим деловима бившег СССР налазе се: прекогранично загађивање, недостатак воде за пиће, одлагање радиоактивног отпада, редукција људских губитака у катастрофама проузрокованим људским фактором и природне катастрофе. Између њих има неколико жаришта у региону Балтичког мора, Балкана, цен-

²⁰ Mary Kaldor and Marlies Glasius (eds) *A Human Security Doctrine for Europe*, London: Routledge, 2006, 4.

²¹ Види званични сајт ОЕБС-а, www.osce.org.

тралне Азије, у црном и Каспијском мору, као и на Кавказу.²² Управо поводом ових питања, крајем 2002. године је покренута заједничка иницијатива ЕНВЕСЕК (ENVESEC) за унапређење управљања животном средином као стратегије за смањење небезбедности кроз јачање сарадње у четири региона: Централна Азија, Источна Европа, јужни Кавказ и југоисточна Европа. Ову иницијативу чини партнерство од пет међународних организација: Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), Регионални центар за животну средину за Централну и Источну Европу (РЕЦ), Програм Уједињених нација за развој (УНДП), Економска комисија Уједињених нација за Европу (УНЕЦЕ) и Програм Уједињених нација за животну средину (УНЕП).

ЕНВЕСЕК признаје да је најбољи начин за решавање еколошких и безбедносних проблема кроз превенцију, међународни дијалог и добросуседску сарадњу. Иницијатива помаже владама и заједницама како би идентификовали заједничка решења и развили заједничке пројекте за њихово остваривање, и олакшава дијалог и сарадњу међу креаторима политике, стручњаке за животну средину, као и цивилног друштва преко граница, укључујући и националне експерте министарстава и државних агенција, као и невладине организације и истраживачке институте.

Као што видимо, и самостално и удружено, ОЕБС има јасну перспективу еколошке и људске безбедности у свим својим активностима. ОЕБС је највећа регионална безбедносна организација, чији је рад заснован на свеобухватном концепту безбедности који укључује како политичко-војну, економско-еколошку, тако и људску димензију, као подједнако важне за побољшање мира и стабилности у региону.

ЗАКЉУЧАК

Истраживања о повезаности животне средине и безбедности и о еколошкој безбедности, као и политике које су уважавале ове приступе, постепено су еволуирале, нарочито од краја Хладног рата. Бивши совјетски председник Горбачов је 1988. године, предложио да *„еколошка безбедност и околности највиши приоритет који би de facto служио као форум за тражење међународној поверења“*. Бројне комисије су училе везу између еколошког стреса и конфликта и разрешавања конфликта на политичкој агенди интер-

²² Hans Günter Brauch, „Security and Environment Linkages in the Mediterranean: Three Phases of Research on Human and Environmental Security and Peace“, in: Hans Günter Brauch, P.H. Liotta, Antonio Marquina, Paul Rogers, Selim Mohammed El-Sayed (Eds): Security and Environment in the Mediterranean. Conceptualising Security and Environmental Conflicts (Berlin – Heidelberg: Springer 2003):, 2003, 85-86.

националних организација. Организација УН је међу првима препознала значај тема еколошке и људске безбедности, и временом је разумела и потребу да се ова два концепта посматрају као једна целина, а не изоловано. Данас их у томе прате и друге међународне организације, које су прихвати-ле повезаност животне средине и безбедности, као и нове парадигме које воде проактивним еколошким иницијативама и понашањима.

Потребно је још много концептуалног рада о везама између еколошке и људске безбедности или о еколошкој димензији људске безбедности. Сигурно је да људскоцентрични приступ еколошке безбедности наглашава потребу за сарадњом и управљање животном средином за једнаку добробит свих људи и будућих генерација. У погледу рада међународних организација неопходно је објединити и уврстити перспективу људске безбедности у иницијативе еколошке безбедности, али и укључити димензију еколошке безбедности у рад свих агенција у оквиру система УН и шире ван тог система, како би и појединачне државе биле подржане у прихватању концепта људске безбедности и изради планова еколошког управљања.

Ljubomir S. Stajić, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
Lj.Stajic@pf.uns.ac.rs

Svetlana S. Stanarević, Ph.D., Assistant Professor
University of Belgrade
Faculty of Security Studies
stanarevic@fb.bg.ac.rs

The Role and Importance of International Organizations in Maintaining Ecological and Human Security

Abstract: *This paper presents key reflections on compromised ecological and human security. Man's growing insecurity has been affected by global ecological issues in two ways, directly and indirectly. The former involves health implications of exposure to ultraviolet radiation, while the latter is linked to potential climate changes and malnutrition. Not all ecological hazards are global, but it is clear that they exacerbate local pollution-related concerns and that individual countries are not capable of addressing them on their own. How the perspective of human security can be incorporated into the analysis of environmental challenges and how the ecological dimension can be bolstered in the analysis of human security are some of the other issues examined in this paper.*

The paper aims to recognize the role and importance of international organizations based on conceptual, analytical and operational considerations of ecological and human security issues. Namely, through mutual cooperation and joint activities these organizations are making great efforts to produce results by analyzing the interaction between factors of global change and degradation of the environment and factors affecting human security. Among the more important organizations mentioned are the UN and several of its agencies and suborganizations that are part of the "UN family" (UNDP, UNESCO, UNU, UNU-EHS, UNEP, FAO) as well as a number of regional organizations such as OSCE and EU.

Key words: *international organizations, ecological security, human security.*

Датум пријема рада: 10.12.2015.